

ЕКОНОМІКА

УДК 355/359-63:338.054.23

JEL F14, Q17

Аграрний експорт України в умовах війни

Пітель Н.Я.

Уманський національний університет садівництва

 E-mail: pitelnina@gmail.com

Пітель Н.Я. Аграрний експорт України в умовах війни. Економіка та управління АПК. 2023. № 2. С. 45–56.

Pitel N. Agricultural exports of Ukraine in the conditions of war. AIC Economics and Management. 2023. № 2. PP. 45–56.

Рукопис отримано: 28.09.2023 р.
Прийнято: 05.10.2023 р.
Затверджено до друку: 23.11.2023 р.

doi: 10.33245/2310-9262-2023-185-2-45-56

Стаття присвячена дослідженню проблем і викликів аграрного експорту України в умовах війни. Визначено, що до початку повномасштабного вторгнення країна займала передові позиції у світових обсягах виробництва основних сільськогосподарських культур (соношника, ріпаку, ячменю, кукурудзи, пшениці, сої). Проведено комплексне оцінювання експортних позицій України у світі і визначено країни, найбільш залежні від імпорту українського зерна. Проаналізовано динаміку вітчизняного експорту зернових, зернобобових (з продуктами їх переробки) та борошна за період із 2020/2021 МР до серпня 2023/2024 МР.

Автором досліджено і систематизовано проблеми зменшення обсягів експортних поставок українського зерна на світовий ринок. Обґрунтовано, що низка проблем і викликів мають макроекономічний характер і ускладнюють розвиток економіки країни, викривляють ринкові механізми ціноутворення і знижують конкурентоспроможність вітчизняної продукції. Серед них - ризик втрати репутації країни як надійного постачальника; втрата ринків і торговельних партнерів; руйнування логістичної і транспортної інфраструктур; скорочення обсягів виробництва; зміна попиту; обмеження доступу до ресурсів; знецінення національної валюти тощо.

Системний аналіз проблем і викликів, що ускладнюють аграрний експорт, дозволив виокремити основні з них: скорочення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції і втрата ресурсного потенціалу; обмеженість фінансових ресурсів; порушення логістичних ланцюгів. Особливу увагу приділено проблемі морських перевезень, які до початку війни забезпечували майже 95 % аграрного експорту.

Проаналізовано динаміку обсягів експорту Україною в рамках «зернової ініціативи» впродовж 2022-2023 рр. Описано роль і значення її запровадження для послаблення негативного впливу військової агресії росії на вітчизняний агроекспорт. Визначено причини важливості морських перевезень для українського експорту: великі обсяги поставок і їх низька собівартість. Акцентовано на необхідності здійснення експорту морськими шляхами, навіть без участі росії.

Автором досліджено реалізовані українським урядом заходи підтримки аграрного виробництва й експорту та обґрунтовано необхідність розробки комплексу заходів стабілізації і подальшого розвитку галузі та відновлення експорту агропродукції. Серед них наступні: зменшення бюрократичних бар'єрів; державна підтримка розвитку логістичної інфраструктури, оптимізація оподаткування і кредитування; адаптація аграрного виробництва до вимог ЄС; підвищення якості й безпечності продукції, згідно з міжнародними стандартами; технологічний розвиток та діджиталізація; відновлення і перехід аграрного сектору до сталого виробництва.

Ключові слова: аграрне виробництво, експорт, аграрний експорт, проблеми агроекспорту, «зернова ініціатива».

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. За роки незалежності Україна стала провідним гравцем на світовому продовольчому ринку й увійшла до топ-10 виробників та експортерів зернових і олійних культур, олії та шроту, а також продукції тваринництва. Впродовж 2021-2022 маркетингових років неврожай у багатьох регіонах світу, спричинений природними катаклізмами, був компенсований рекордним урожаєм в Україні та низці інших регіонів. Але через повномасштабне вторгнення росії позиції нашої країни на світовому ринку погіршилися, як з точки зору виробництва, так і експорту.

Війна спричинила масштабні руйнування вітчизняної економіки й інфраструктури, колосальні втрати земельного, виробничого і трудового потенціалів. Через військові дії і блокування портів втрачені логістичні ланцюги експортних поставок, тому об'єктивною необхідністю стала диверсифікація ринків і продуктового портфеля. Адже Україна прагне відновити економіку, збільшити валютні надходження, розвивати зовнішньоекономічні зв'язки і зміцнювати позиції на світових аграрних ринках. Здійснюється активний пошук нових ринків збуту для вітчизняних товарів і послуг, розширюються експортні ринки в Європі, Азії, Північній Америці та інших регіонах світу. Україна поглиблює співпрацю з іноземними партнерами для нарощування обсягів експорту і розширення спектру експортних товарів і послуг. Тому розвиток експортоорієнтованої діяльності країни в умовах російсько-української війни залишається винятково актуальною проблемою і потребує подальших ґрунтовних досліджень.

Питання розвитку експортної діяльності аграрних підприємств тривалий час перебувають у полі зору науковців і практиків. Зокрема, Н. С. Скопенко, І. В. Євсєєва-Северина, О. М. Кириченко [1] вивчають проблеми і перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності України в умовах війни; М. В. Негрей, О. В. Трофімцева [2, 3] аналізують особливості функціонування вітчизняного аграрного сектору; Л. Осіпова [4], Т. О. Осташко [5] досліджують динаміку експорту України в умовах повномасштабної війни та розглядають шляхи його відновлення; науковці Київської школи економіки (KSE) оцінюють орієнтовні збитки сільського господарства від війни [6]; фахівці Українського клубу аграрного бізнесу [7] вивчають перспективи, виклики та можливості українського агроекспорту; О. В. Собкевич, А. В. Шевченко, В. М. Русан, Л. А. Жураковська [8] та С. Г. Герасимчук [9] зосереджують увагу

на питаннях економічної безпеки та стійкості аграрного сектору України в умовах військового та пост-військового стану. Проблемні аспекти впливу українського аграрного сектору та його експорту на глобальну продовольчу безпеку і кон'юнктуру світових аграрних ринків досліджують також зарубіжні науковці, серед них G. Celi, D. Guarascio, J. Reljic, A. Simonazzi, F. Zezza [10]; T. Glauben, M. Svanidze, L. J. Götz, S. Prehn, T. J. Jaghdani, I. Djuric, L. Kuhn [11]; V. Câmpeanu [12]; M. Banse [13]; N. Ghosh, S. Bhowmick [14]; D. Fiott [15]; Oxford Analytica [16]. Проте значна частина питань, пов'язаних із особливостями стабілізації та відновлення вітчизняного аграрного експорту в період війни та повоєнний період, потребує подальшого вивчення.

Мета дослідження. Метою цієї статті є оцінка сучасних експортних позицій України у світі та систематизація проблем і викликів, зумовлених повномасштабною російсько-українською війною, які ускладнюють розвиток економіки країни в цілому та вітчизняного аграрного експорту зокрема.

Матеріал і методи дослідження. Теоретико-методологічною базою проведеного дослідження слугували наукові пошуки вітчизняних і зарубіжних вчених і практиків у сфері розвитку аграрного експорту. Під час досліджень використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: експортні позиції України у світі та динаміку обсягів експортних поставок визначено за допомогою статистичного і методу аналізу; узагальнення проблем і викликів, зумовлених повномасштабною російсько-українською війною, які ускладнюють розвиток економіки країни в цілому та вітчизняного аграрного експорту зокрема, здійснено методами синтезу, дедукції та узагальнення (індукції); для обґрунтування необхідності розробки комплексу заходів стабілізації і подальшого розвитку галузі та відновлення експорту агропродукції використано абстрактно-логічний і монографічний методи.

Інформаційною основою проведеного дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних науковців, офіційні статистичні дані Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державної служби статистики України, аналітичні матеріали Центру економічних і соціальних досліджень та щорічного інфографічного довідника «Агробізнес України під час війни», а також інформація із мережі «Інтернет».

Результати дослідження та обговорення. Впродовж 30 років незалежності України аграрний сектор незмінно становив значну частку валового внутрішнього продукту країни,

забезпечував продовольство для внутрішнього споживання і був важливим джерелом експортних доходів. Проте в умовах війни вітчизняний аграрний експорт суттєво обмежений через проблеми з транспортуванням, доступом до світових ринків, несприятливу ринкову кон'юнктуру. Санкції, блокування портів, руйнування виробничої і соціальної інфраструктури, втрата важливих партнерських відносин з іншими країнами, розриви логістичних ланцюгів, мінування і пошкодження земель сільськогосподарського призначення також негативно вплинули на аграрне виробництво. До того ж, в умовах війни змінилися ринкові умови, попит і пріоритети покупців, суттєво зменшилась чисельність працюючих, адже значна частина працездатного населення виїхала з країни, інші – пішли воювати. Тому аграрні підприємства повинні гнучко адаптуватися до нових реалій, адже у військових умовах важливо забезпечити стабільний доступ до продуктів харчування як для військових, так і для цивільного населення та залишитися конкурентоспроможними.

Україна є однією з провідних аграрних країн світу. Її економічна стабільність суттєво залежить від розвитку агропромислового виробництва. До початку війни в Україні вироблялось майже 50 % світових обсягів сояшникової олії та 13 % – експортних обсягів зерна. Країна була основним постачальником продовольства для багатьох імпортозалежних країн. Деякі з них належать до найменш розвинених, інші – до країн з дефіцитом продовольства і критично низькими доходами. Потенційно українським продовольством можна прогодувати до 400 млн людей у всьому світі (не рахуючи власне населення). Лише 50 країн світу та дрібних острівних формувань не купують вітчизняну агропродукцію. За результатами досліджень 2021/2022 маркетингового року, найбільш залежними від імпорту української пшениці є такі країни: Єгипет, Індонезія (обсяг імпорту – до 3 млн т щороку); Саудівська Аравія, Ліван, Туніс, Ємен, Таїланд (обсяг імпорту – майже 2 млн т); Лівія, Оман, Мавританія, Ізраїль (майже 1 млн т) [17, с. 4]. Окремі країни майже на 100 % залежать від імпорту української пшениці. Серед них: Оман, Мавританія, Таїланд, Індонезія, В'єтнам, Філіппіни, Гана, Корея, Йорданія, Ємен, Ізраїль. Великі обсяги зерна імпортують також Пакистан (до 2 млн т, що становить 70 % від загальних обсягів імпорту цього виду продукції країною), Туреччина (до 2 млн т, або 20 % імпорту), Марокко (майже 1 млн т, або 20 % імпорту пшениці).

Оцінка експортних позицій України у світі (табл. 1) засвідчила, що наша країна є стабільно потужним учасником продовольчого ринку: впродовж 2021/2022 маркетингового року у світовому експорті частка українського соняшника і соняшникової олії сягала 41 %, ріпаку – 18 %, ячменю та кукурудзи – відповідно, 17 та 13 %. Країна лідирувала в обсягах виробництва основних сільськогосподарських культур (соняшника, ріпаку, ячменю, кукурудзи, пшениці, сої).

Проте з початком повномасштабного російського вторгнення позиції України на світовому продовольчому ринку похитнулись. Незважаючи на кон'юнктурні тенденції агроринку у 2022 році, певну стабілізацію світових цін на зерно після їх стрімкого росту у березні через логістичні проблеми, спричинені війною, ціни на зерно в Україні залишаються критично низькими. Водночас значно зросли світові ціни на агропродукцію. Зокрема, у вересні 2022 року, для прикладу, індекс продовольчих цін FAO становив 136,3 п., а це на 6 % вище рівня вересня 2021 року [17, с. 4]. Україна втрачає ринки збуту. Через ускладнення логістики ключові партнери вітчизняних підприємств переорієнтовуються на інших постачальників. Наприклад, Китай збільшує обсяги імпорту кукурудзи із Бразилії, Індія розширює постачання соняшникової олії з росії та Аргентини. Після запуску «зернового коридору» під егідою ООН ситуація частково покращилась, але нещодавній односторонній вихід росії із цієї угоди та цілеспрямовані обстріли портової і зернової інфраструктур дестабілізують продовольчу систему світу, а країни, залежні від постачання агропродукції з України, опиняються на межі голоду.

Аналіз динаміки експорту з України зернових, зернобобових (з продуктами їх переробки) та борошна демонструє негативну тенденцію (табл. 2).

Експортні постачання у 2022/2023 МР скоротилися на 37 % проти рівня 2020/2021 МР, (або на 15,8 млн т, із 42,6 до 26,8 млн т) та на 43 % проти рівня 2021/2022 МР (на 20,4 млн т, із 47,2 до 26,8 млн т). У 2023/2024 МР, за станом на 23 серпня 2023 року, загальний обсяг експорту зернових, зернобобових (з продуктами їх переробки) та борошна склав лише 3,86 млн т, що становить лише 14 % від обсягу 2022/2023 МР, та лише 8 % від обсягу 2021/2022 МР. Обсяг експорту Україною зернових і зернобобових культур становив 3,832 млн т, із них майже 41 %, або 1,558 млн т, було відвантажено у серпні. У розрізі зернових культур з початку поточного сезону 2023/2024 МР було експортовано

[19]: кукурудзи – 1,788 млн т (в т. ч. у серпні – 635 тис. т), пшениці – 1,597 млн т (776 тис. т), ячменю – 440 тис. т (145 тис. т), жита – 0,6 тис. т (0,1 тис. т), борошна – 18,7 тис. т (із них у серпні – 8,8 тис. т), з яких пшеничного – 18,1 тис. т (8,5 тис. т).

Причиною такої негативної тенденції стали численні виклики і проблеми. Частина з них мають макроекономічний характер і ускладнюють розвиток економіки країни в цілому. Серед них такі: ризик втрати репутації країни як надійного постачальника продукції і послуг на світові ринки через можливі збої в термінах і обсягах постачань, неякісну продукцію тощо; втрат ринків і торговельних партнерів, адже через скорочення зовнішньої торгівлі та обмеження можливостей експорту ключові торговельні партнери змушені налагоджувати співпрацю із представниками інших країн; обмеження доступу до ринків окремих країн че-

рез економічні санкції, або необхідність захисту інтересів власних виробників; посилення внутрішніх викликів – війна створює глобальну загрозу життю і здоров'ю населення країни, тому переорієнтовує фокус уваги на вирішення внутрішніх економічних та соціальних проблем; руйнування інфраструктури, пошкодження або знищення транспортних маршрутів, залізниць, портової інфраструктури та інших об'єктів; зміна споживчого попиту в країні на певну продукцію через демографічні й економічні чинники; скорочення обсягів виробництва через руйнування виробничої інфраструктури, зменшення доступності робочої сили, підвищення вартості виробництва, обмеження доступу до ресурсів; нестабільність валютного курсу та знецінення національної валюти ускладнюють ціноутворення і знижують конкурентоспроможність вітчизняної продукції.

Таблиця 1 – Експортні позиції України у світі, 2021/2022 МР

Вид продукції	Місце у світовому виробництві		Питома вага у світовому експорті, %
	2021/2022 МР	2022/2023 МР (прогноз)	
Соняшник	1	2	41
Соняшникова олія	2	3	41
Ріпак	6	7	18
Ячмінь	4	7	17
Кукурудза	6	8	13
Пшениця	7	9	9
Ріпакова олія	15	15	3
Соева олія	23	23	2
Соя	9	9	1

Джерело: систематизовано автором за матеріалами [17, с. 4].

Таблиця 2 – Аналіз динаміки експорту з України зернових, зернобобових (з продуктами їх переробки) та борошна, тис. тонн

Вид продукції	2020/2021 МР	2021/2022 МР	2022/2023 МР	2023/2024 МР (станом на 23.08.2023)	
				всього	в т.ч. у серпні
Зернові та зернобобові, всього	42461	47105	26701	3832	1558
Пшениця	16029	18573	9662	1597	776
Ячмінь	4146	5679	1815	440	145
Жито	6,5	161,9	12,7	0,6	0
Кукурудза	21588	22384	15120	1788	635
Борошно разом	112,1	71,4	82,6	18,7	8,8
Борошно пшеничне	111,0	69,8	78,8	18,1	8,5
Борошно інше	1,1	1,6	3,8	0,6	0,3
Експорт разом (зерно та борошно у перерахунку на зерно)	42610	47200	26811	3857	1570

Джерело: систематизовано автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства і Державної митної служби України [18].

Окремі проблеми і виклики взаємодіють між собою та ускладнюють український аграрний експорт в умовах війни. Розглянемо їх детальніше.

1). Скорочення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції і втрата ресурсного потенціалу. Після початку повномасштабного вторгнення росії, посівні площі в Україні у 2022 році скоротились на 27 %, порівняно з 2021 р. [17, с. 6]. Найскладніша ситуація спостерігалась у зонах бойових дій. Тут пошкоджено і зруйновано агроінфраструктуру (склади, зерносховища), техніку, обладнання. Через окупацію підприємств було викрадено і вивезено сільськогосподарську техніку, засоби виробництва, обладнання і устаткування, залишки урожаю зі складів. Значних збитків зазнав земельний фонд окупованих територій через замінування, артобстріли, рух важкої техніки. Внаслідок втрати майна і коштів через крадіжки окупантами, обстріли, мінування чи знищення посівів, невчасний збір урожаю, низькі ціни на продукцію або неможливість вивезти зерно, підприємства відчували брак обігових ресурсів і не мали можливості проведення технологічних операцій (підживлення, внесення засобів захисту рослин, збір урожаю).

Значна частина проблем була актуальною для всіх вітчизняних сільськогосподарських підприємств, незалежно від їх близькості до зони бойових дій. Зокрема, це – відчутний дефіцит робочої сили через мобілізацію і вимушену міграцію за кордон і всередині країни. Суттєве зростання вартості матеріально-технічних ресурсів (особливо мінеральних добрив, засобів захисту рослин, пального, насіння) призвело до росту собівартості і зниження рентабельності. Окремі виробничі процеси, пов'язані з доробкою, сушінням і зберіганням зерна, порушувалися через перебої із постачанням електроенергії. Через падіння збутових цін і проблеми з реалізацією агропродукції виробники були змушені коригувати сівозміни.

2). Обмеженість фінансових ресурсів. Переважна більшість аграрних підприємств мали проблеми з фінансуванням сільськогосподарського виробництва. Недостатність обігових коштів була викликана суттєвим збільшенням виробничої собівартості, інфляційними процесами, фіксованим валютним курсом, невідшкодуванням (або невчасним відшкодуванням) ПДВ, здорожчанням банківського кредитування через підвищення облікової ставки НБУ. На початку повномасштабного вторгнення на чотири місяці було призупинено систему автоматичного відшкодування ПДВ. З червня процедури відшкодування ПДВ відновили,

проте із затримками. Це ускладнило експортні постачання. Фіксований валютний курс також створював додаткові фінансові обмеження для аграрних підприємств, адже засоби виробництва і техніку купують, як правило, з прив'язкою до ринкового курсу, тоді як валютна виручка, одержана від експорту, продається за міжбанківським валютним курсом, близьким до офіційного курсу НБУ.

3). Порушення логістичних ланцюгів. До початку війни майже 95 % українського аграрного експорту здійснювалось морськими шляхами [17, с. 6]. Проте з лютого до липня 2022 року всі порти були заблоковані (окрім Дунайських із невисокою пропускну здатністю). Частково проблему вирішили підписанням у кінці липня 2022 року «зернової угоди», це дозволило розблокувати три вітчизняні порти – «Одеса», «Чорноморськ» та «Південний». Проте порти Миколаєва, які до війни перевозили майже 35 % українського продовольчого експорту і належали до найбільших в Україні, залишилися заблокованими. До того ж, через саботаж росії за добу комісія інспектувала лише 3-4 судна із агропродовольством. Через втрату сталих логістичних ланцюгів експортери змушені були оперативним чином напрацьовувати нові маршрути. Проблема перевезень ускладнювали обмеження сухопутних шляхів: недостатня кількість водіїв для міжнародних перевезень автотранспортом; невисока пропускну здатність європейських логістичних центрів і залізничних шляхів; різна ширина колій в Україні та ЄС; відсутність достатньої кількості європейських вагонів для перевезення зерна; імпорتنі обмеження на агропродукцію країн Європи, сертифікація. У комплексі ці проблеми разом з інфляцією, підняттям тарифів на залізничні перевезення, збільшенням відстані доставки призвели до підвищення вартості логістики у 2-3 рази в гривневому еквіваленті. На сьогодні у ціні українського зерна вартість логістичних послуг сягає 2/3, а це означає збитковість його виробництва для аграріїв [17, с. 6].

В умовах повномасштабної війни проблеми зі здійсненням експортних постачань вітчизняної аграрної продукції спостерігалися майже за всіма каналами збуту. При цьому найбільшою шкоди завдали наступні: саботаж росією повноцінної роботи «зернової ініціативи» та односторонній вихід із неї; заборона імпорту всієї агропромислової продукції і тимчасова заборона транзиту Польщею; заборона імпорту окремих видів агропромислової продукції Угорщиною, Болгарією і Словаччиною [20].

Задля послаблення негативного впливу військової агресії росії для вітчизняного

агроекспорту було запроваджено «зернову ініціативу» («зернову угоду», «зерновий коридор») – це угода про відновлення експорту зерна з Туреччиною та ООН від 22.07.2022, яка була укладена Україною. Аналогічна угода була укладена росією (без участі України). В цей час стан вітчизняного агросектору був катастрофічним: залишки урожаю 2021 року, збережені на весну, не можна було експортувати через війну, тому з початком жнив у липні 2022 року в країні було понад 20 млн т урожаю минулого сезону, а експорт міг сягати не більше 3 млн т за місяць. Тому «зернова ініціатива», яка запрацювала із 1.08.2022, врятувала український агросектор. В її рамках за період із серпня 2022 по серпень 2023 було забезпечено експорт українського зерна обсягом майже 33 млн тонн (рис. 1).

Проте нині, після численних маніпуляцій та тверджень щодо нібито закінчення терміну дії «зернової ініціативи», росія викреслила себе з угоди і зупинила безпекові гарантії. Це призвело до підвищення цін на пшеницю на світовому ринку, адже від постачання українського зерна залежить продовольча безпека тисяч людей у бідних країнах.

Впродовж всього періоду війни, зокрема і під час дії «зернової угоди», росія системно переслідувала економічні інтереси власного агроекспорту, адже наполегливо відбирала провідні українські експортні ринки та скорочувала залежність країн Африки й Азії від постачань

продовольства з України. Поки чорноморські порти були заблоковані, і навіть після початку дії «зернової угоди», російські експортери перехоплювали українські контракти; через простой суден в очікуванні інспектування покупці відмовлялися від вантажів, а фрахтувальники розривали контракти. Тому Україна втратила багато експортних ринків та іноземних контрагентів.

Вихід росії із «зернової угоди» у період збору урожаю 2023 року був досить очікуваним. Але нинішня ситуація із українським експортом зерна суттєво відрізняється від минулорічної. Через військові дії урожай 2022 року був значно меншим і на ринку залишилось лише 9 млн т перехідних залишків зерна, а вітчизняних потужностей для зберігання вистачить для близько 44 млн т [21]. Крім того, за період війни логістичні проблеми морських перевезень стимулювали розвиток транспортних потужностей залізниці, дунайських портів, автомобільного транспорту. Нині залізничними шляхами Україна може експортувати щомісяця понад 1 млн т зерна, автотранспортом – понад 600 тис т, дунайськими портами – понад 2 млн т (із потенціалом – до 3 млн т). Тобто, загалом цими трьома логістичними шляхами Україна може забезпечити експорт майже 5 млн т щомісяця, тоді як у 2022 р ними вдавалося вивозити лише до 2 млн т зерна [21]. Отже, у 2023 році вітчизняні експортери підійшли до морської блокади із кращими умовами, ніж минулого року – тому катастрофи не буде.

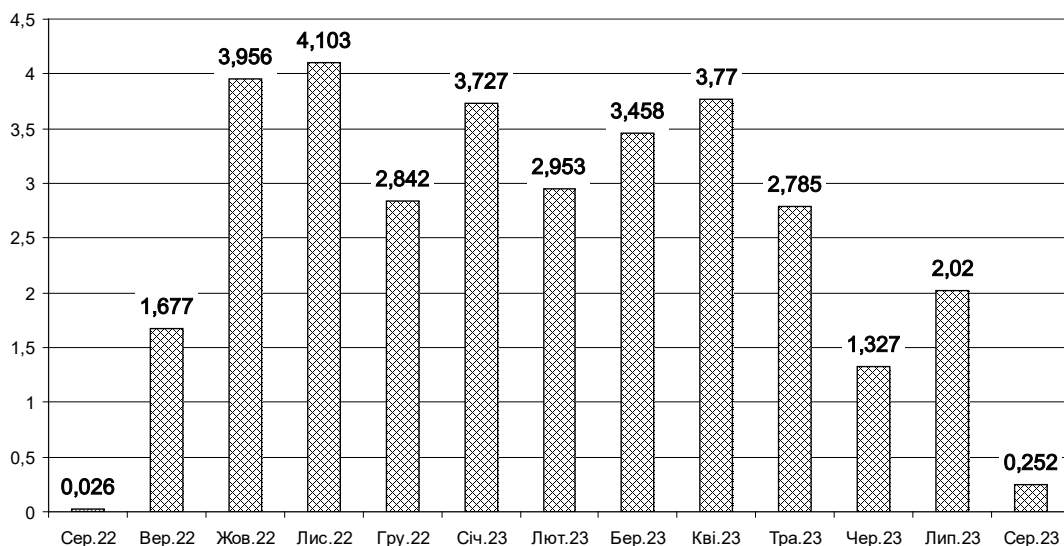

Рис. 1. Динаміка обсягів експорту зерна Україною в рамках «зернової ініціативи», 2022-2023 рр., млн т

Джерело: побудовано автором за даними [21].

Разом з тим, для українських експортерів морські перевезення залишаються винятково важливими. Це обумовлено двома причинами: обсягами поставок і їх собівартістю. Морський транспорт – найдешевший для українського зерна, адже великі обсяги експортних поставок зменшують вартість логістики. Тому, навіть враховуючи простоту у черзі в Босфорі, морські перевезення суттєво дешевші, ніж перевезення Дунайськими портами і тим більше – ніж залізничні чи автотранспортні. Отже, високовартісна логістика скорочує і так низькі доходи аграрних виробників. Морські судна здатні одночасно перевозити великі обсяги зерна, тоді як ні річкові порти, ні залізниця, ні автотранспорт таких можливостей не мають. Так, судно KYDONIA із порту Чорноморськ за один рейс доправляло до Китаю майже 76 тис т кукурудзи. Тоді, як на судно Blue Gate із порту Рені завантажили 15 тис тонн, і це був рекордний для порту обсяг [21]. Тобто, за обсягами перевезень одне "морське" судно може доставляти у п'ять разів більше вантажу.

Загалом через морську блокаду і обмеження роботи портів у 2022-2023 рр. вітчизняні агровиробники не змогли експортувати 25 млн т зерна. Недоотримання доходів від зовнішньоторговельних поставок негативно впливають на аграрний ринок. Українські агровиробники не мають фінансових ресурсів для покриття поточних і майбутніх технологічних витрат (оплати праці, придбання насіння, добрив, засобів захисту рослин, оновлення техніки, складських приміщень тощо). Тому Україна потребує пошуку альтернативних шляхів для відновлення експорту зерна.

Навіть без росії важливо здійснювати поставання морськими шляхами. Головна проблема – загроза обстрілів української портової інфраструктури, міни та необхідність страхування суден. Донині саме «зернова ініціатива» була єдиним міжнародним документом, де було зазначено певні безпекові гарантії для суден. Страхові компанії будуть аналізувати ймовірні ризики і приймати рішення щодо страхування. При цьому особливо важлива позиція країн-членів НАТО (Туреччини, Болгарії та Румунії), які можуть під різними приводами забезпечувати прохід суден «зерновим коридором». Можна розробити такі маршрути руху суден, які будуть максимально наближені до берегової лінії та забезпечувати супровід цивільних суден мінними тральщиками. Туреччина грає виняткову роль у «зерновій ініціативі», адже співпрацює у дипломатичній площині із Україною і росією; використовує свій флот і організовує рух суден; отримує портові збори.

Таким чином, експортні поставання українського зерна морем можливі без участі росії. Але для цього потрібна підтримка і політична згода країн-партнерів (особливо Туреччини) та довіра світових страхових компаній до наявних безпекових гарантій. З іншого боку, відсутність «зернової угоди» може простимулювати залучення як внутрішніх, так і іноземних інвестицій в альтернативні експортні шляхи. Дотепер український експорт морем задовольняв операторів ринку, і вони не мали потреби вкладати кошти у розвиток залізничного і річкового транспорту. Проте нинішня ситуація вимагає більш активного розвитку та диверсифікації логістики експорту.

Експерти аграрного ринку прогнозують, що вартість українського зерна найближчим часом буде залежати від обсягів його експорту [22]. Адже разом із збором урожаю зростає пропозиція зерна на внутрішньому ринку і незначні експортні поставання призведуть до його здешевлення. Ситуацію погіршує дорога логістика і підвищення цін на пальне. Тому українські аграрії будуть змушені знижувати ціни на свою продукцію, щоб продати врожай і забезпечити фінансування виробництва на наступний рік.

Експортні поставання з України у 2023 році суттєво сповільнили запроваджені Польщею заборона на імпорт всієї агропромислової продукції, тимчасова заборона транзиту через її територію, а також заборона імпорту Угорщиною, Болгарією і Словаччиною окремих видів агропромислової продукції. Проблема загострилась ще у лютому 2023 року, коли вітчизняне зерно через брак експортних можливостей стрімко та дещо безконтрольно заповнило європейський ринок. Тоді сільгоспвиробники Польщі, Угорщини, Болгарії, Румунії і Словаччини влаштували масові акції протесту, стверджуючи, що дешеве українське зерно й інша агропродукція заповнила внутрішній ринок і через надмірну пропозицію знижує ціни, – це веде до збитків місцевих фермерів і переповнення складів [23].

Уряди цих країн звернулися до ЄС із вимогою обмежити надходження української продукції і збільшити фінансову підтримку місцевим фермерам. У квітні було погоджено домовленість про обмеження імпорту вітчизняної агропродукції. Крім того, Єврокомісією було виділено п'яти країнам, ринки яких найбільше «постраждали» від імпорту української агропродукції, декілька пакетів фінансової підтримки [23]: перший – у розмірі 56,3 млн євро (із них Польща отримала 30 млн, Болгарія – 16,7 млн, Румунія – 10 млн євро). Другий

пакет підтримки європейських фермерів становив 100 млн євро (із них 40 млн євро отримала Польща).

Протягом травня-червня українське збіжжя (пшениця, кукурудза, насіння сояшника і ріпака) не надходило на ринки Польщі, Угорщини, Болгарії, Словаччини та Румунії. Потім угода була пролонгована до 15.09.2023 року, хоча уряди європейських країн вимагали запровадження заборони до кінця поточного року.

У вересні 2023 року, після оцінки впливу на ринок ЄС експорту сільськогосподарської продукції з України, Єврокомісією було знято обмеження на імпорт агропродукції. У висновку зазначалось, що «завдяки тимчасовим заходам, запровадженим 2.05.2023, викривлення ринку в п'яти країнах-членах, що межують з Україною, зникли» [23]. Проте, ігноруючи рішення Європейської комісії, Польща, Угорщина і Словаччина в односторонньому порядку продовжили ембарго на вітчизняне зерно, а Румунія продовжила заборону імпорту на 30 днів, проте мала наміри збільшити обсяг транзиту з 2 до 4 млн тонн зерна впродовж жовтня.

Отже, обмеження імпорту українського зерна до країн ЄС втратили чинність, проте цілком проблема не вирішена. Нині важливо спільними зусиллями розробити комплекс комплексних і конструктивних заходів, щоб не допустити викривлення кон'юнктури на ринках країн-сусідів. Для цього Україні доцільно разом із Єврокомісією проводити системний моніторинг аграрного ринку задля оперативного виявлення непередбачуваних ситуацій та злагодженого реагування на виклики.

Вирішувати проблему потрібно впровадженням додаткових заходів для удосконалення організації та контролю за експортними поставками на кордонах країн ЄС для усунення недоліків та забезпечення безперешкодного транзиту українського зерна й інших сільськогосподарських товарів до третіх країн. Вагомим аргументом є також фінансова підтримка, яку забезпечує Єврокомісія.

Позитивним фактором у вирішенні проблеми відновлення і стимулювання вітчизняного експорту є те, що країни ЄС, які запровадили заборону на експорт української агропродукції, погоджуються розробляти разом з Україною взаємовигідний механізм спільної верифікації та погодження експортних поставок [24]. Запропонований Україною план контролю експорту сільгосппродукції передбачає запровадження запобігання будь-яким викривленням ринку в сусідніх державах-членах ЄС (Польщі, Румунії, Болгарії, Словаччині, Угорщині) і введення механізму спільної верифікації та

погодження постачання кукурудзи, насіння сояшника, пшениці та ріпака до п'яти країн ЄС. Це не дозволить вирішити повністю проблему, адже передбачає регулювання торгівлі у ручному режимі, проте сприятиме відновленню експорту агропродукції до ЄС.

Численні проблеми і виклики, зумовлені російсько-українською повномасштабною війною, сповільнили роботу вітчизняного агробізнесу, проте не зупинили його. Для підтримки аграрної сфери українським урядом було запроваджено комплекс заходів, серед яких: скорочення бюрократичних процедур; спрощення імпорту насіння; запровадження нульової ставки акцизного податку; зниження до 7 % розміру ПДВ на пальне; дозвіл на використання сільськогосподарської техніки без її належної реєстрації. Було також запроваджено окремі державні програми підтримки: доступні кредити 5-7-9 %; гранти для розвитку садівництва, будівництва теплиць, розвитку переробних підприємств; податкові канікули, які передбачали зміни плати за землю державної та комунальної власності [25].

Уряд і надалі продовжує пошук дієвих інструментів підтримки агробізнесу в період дії військового стану. Так, на Міжнародній конференції з питань відновлення України (URC 2022, 4-5 липня 2022 р., м. Лугано, Швейцарія) Прем'єр-міністр України Д. Шмигаль презентував проєкт відбудови України терміном на 10 років із бюджетом у 750 млрд дол. США [26]. Цей проєкт передбачав 37 млрд дол. США інвестицій і визначав серед головних проблем українського аграрного сектору генерацію галузю незначних обсягів додаткової вартості; низький рівень переробки сільгосппродукції; залежність країни від «габаритного імпорту». За документом, заплановано залучення 6,5 млрд дол. США до 2032 року для повного відновлення 10,5 тис. українських агропідприємств. Крім того, проєктом заплановано інвестування 7,7 млрд дол. США для нарощування виробництва сільськогосподарської продукції з високою доданою вартістю, 5,5 млрд дол. США – для збільшення обсягів виробництва продукції тваринництва; 4 млрд дол. США – для будівництва систем іригації на площі 1 млн га; 1,6 млрд дол. США – для рекультивативної пошкоджених війною земель та 1 млрд дол. США – для сприяння переходу українського аграрного сектору до «європейського зеленого курсу» [25, 26].

Наявність багатьох проблем і викликів у сфері агробізнесу, зумовлених російсько-українською повномасштабною війною, потребує розробки як на макро-, так і на мезо- та

мікрорівнях комплексу заходів, спрямованих на стабілізацію і подальший розвиток галузі, зокрема і щодо відновлення в достатніх обсягах експорту агропродукції. Особливої уваги з боку уряду і суб'єктів аграрного підприємництва потребують наступні напрями: зменшення бюрократичних бар'єрів і процедур загалом у агробізнесі та у стимулюванні його експорту; державна підтримка розвитку логістичної інфраструктури, оптимізація оподаткування і кредитування; адаптація вітчизняного аграрного виробництва до вимог Європейського Союзу; розвиток переробки згідно з принципами Green Deal; підвищення якості й безпечності продукції згідно з міжнародними критеріями і стандартами, зокрема і покращення якості продукції громадян; технологічний розвиток та діджиталізація; створення умов для відновлення, стабілізації та переходу аграрного сектору до сталого виробництва; залучення у галузь висококваліфікованого персоналу менеджерів, IT-фахівців, науковців, вузькопрофільних спеціалістів; впровадження комплексу заходів щодо розвитку соціальної інфраструктури сільських територій і створення нових робочих місць; підтримка малого підприємництва у сільському господарстві, фермерства, сприяння внутрішній заготівлі роздрібними торговцями фруктів та овочів від населення тощо.

Висновки. Україна залишається однією з провідних аграрних країн світу, тому її економічна стабільність суттєво залежить від агропромислового виробництва та обсягів його експорту. Проте з початком повномасштабного російського вторгнення позиції країни на світовому продовольчому ринку похитнулись: експортні поставання у 2022/2023 МР скоротились на 43 % проти рівня 2021/2022 МР (на 20,4 млн т). Причиною цього стали численні виклики. Окремі з них мають макроекономічний характер і знижують обсяги виробництва й конкурентоспроможність вітчизняної продукції. Серед них: втрата репутації країни як надійного постачальника продукції на світові ринки; втрати ринків і торговельних партнерів; посилення внутрішніх викликів; руйнування інфраструктури; зниження споживчого попиту; скорочення обсягів виробництва, обмеження доступу до ресурсів; знецінення національної валюти та інші.

Частина проблем ускладнюють український аграрний експорт в умовах війни. Зокрема, це - скорочення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції і втрата ресурсного потенціалу; обмеженість фінансових ресурсів; порушення логістичних ланцюгів; односторонній вихід росії із «зернової угоди».

Наявність вищезазначених викликів і проблем у сфері вітчизняного агробізнесу потребує розробки комплексу заходів. Особливої уваги з боку уряду і суб'єктів аграрного підприємництва потребують наступні напрями: зменшення бюрократичних бар'єрів; державна підтримка розвитку логістичної інфраструктури, оптимізація оподаткування і кредитування; адаптація вітчизняного аграрного виробництва до вимог ЄС; розвиток переробки згідно з принципами Green Deal; підвищення якості й безпечності продукції; технологічний розвиток та діджиталізація; створення умов для відновлення, стабілізації та переходу аграрного сектору до сталого виробництва тощо. Реалізація цих заходів сприятиме стабілізації, відновленню і подальшому розвитку галузі та відновленню експортних позицій України на світовому аграрному ринку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Скопенко Н. С., Євсєєва-Северина І. В., Кириченко О. М. Проблеми та перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності України в умовах війни. Електронний журнал «Ефективна економіка» № 3. 2023. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.3.13>. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1270/1279>.
2. Негрей М. В., Трофімцева О. В. Аналіз функціонування аграрного сектору України в умовах війни. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна серія «Економічна». 2022. № 102. С. 49-56. <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2022-102-06>.
3. Трофімцева О. Війна показала важливість агросектору. Як узяти нові висоти? Інтерфакс Україна. 2022. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/839762.html>.
4. Осіпова Л. Динаміка експорту України в умовах повномасштабної війни: проблеми та можливі шляхи їх усунення в контексті євроінтеграції. Вісник Хмельницького національного університету. 2022. № 6, Том 2. С. 50-54 [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6\(2\)-9](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6(2)-9).
5. Осташко Т. О. Сільськогосподарський експорт України в умовах війни і шляхи його відновлення. Економіка України. 2022. № 5. С. 26-37. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.026>.
6. Київська школа економіки (KSE). Агроцентр. Загальні збитки від війни в сільському господарстві України сягнули 4,3 млрд дол. США. 2022. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalni-zbitki-vid-viyni-v-silskomu-gospodarstvi-ukrayini-syagnuli-4-3-mlrd-dol-ssha-kse-agrotsentr/>.
7. Український клуб аграрного бізнесу. Український агроекспорт: перспективи, виклики та можливості. 2023. URL: https://www.ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/ukrainskiy_agroekспорт_perspektivi_vikliki_ta_mozhливosti#.

8. Пріоритети забезпечення стійкості промисловості й аграрного сектору економіки України в умовах повномасштабної війни: аналіт. доп. / [О. В. Собкевич, А. В. Шевченко, В. М. Русан, Л. А. Жураковська]; за ред. Я. А. Жаліла. Київ: НІСД, 2023. 49 с. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.04>.

9. Герасимчук С. Г. Забезпечення економічної безпеки та стійкості аграрного сектору України в умовах військового та пост-військового стану Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій. №1 (11), 2023. С. 84-97. URL: <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/183>.

10. Celi G., Guarascio D., Reljic J., Simonazzi A., & Zezza F. The Asymmetric Impact of War: Resilience, Vulnerability and Implications for EU Policy. *Intereconomics*. 2022. Vol. 57 (3). P. 141-147.

11. Glauben T., Svanidze M., Götz L. J., Prehn S., Jaghdani T. J., Djuric I., & Kuhn L. The war in Ukraine exposes supply tensions on global agricultural markets: Openness to global trade is needed to cope with the crisis. (No. 44e). IAMO Policy Brief. 2022.

12. Câmpăneanu V. The Effects Of The War In Ukraine – The Global Food Crisis Becomes More Real. *Euroinfo*. 2022. Vol. 6 (1), P. 3-15.

13. Banse M. Der Ukraine - Krieg und seine Folgen: Auswirkungen auf die agrarpolitische Debatte *Informations*. 2022.

14. Ghosh N., Bhowmick S. Why India's food value-chain needs better risk management instruments amid Ukraine war. 2022.

15. Fiott D. The Fog of War: Russia's War on Ukraine, European Defence Spending and Military Capabilities. *Intereconomics*. 2022. Vol. 57 (3). P. 152-156.

16. Oxford Analytica. Russian war aims and grain plans to fuel global crisis. *Emerald Expert Briefings*, (oxan-db). 2022.

17. Агробізнес України під час війни. Інфографічний довідник 2021-2022. 33 с. URL: <https://agribusinessinukraine.com/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2022/>.

18. Експорт з України зернових, зернобобових та борошна. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. 2023. URL: <https://minagro.gov.ua/investoram/monitoring-stan-ark/eksport-z-ukrayini-zernovih-zernobobovih-ta-boroshna>.

19. У серпні Україна вже експортувала понад 1,5 млн тонн зерна. *АПК-Інформ*. 2023. URL: <https://www.apk-inform.com/uk/news/agroexport/1535973>.

20. Кириченко А. Аграрний експорт з України обвалився: експерти розповіли, що завдало найбільшої шкоди. *Інформаційне агентство УНІАН*. 2023. URL: <https://www.unian.ua/economics/other/agrarninovini-agrarniy-eksport-z-ukrajini-2023-obvalivsvya-eksperti-12243429.html>.

21. Гордійчук Д. День народження "зернового коридору" і день кінця. Як Україна знову опинилася в морській блокаді та чим це загрожує. *Економічна правда*. 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/07/18/702321/>.

22. Бредіхіна А. Відсутність «зернового коридору» стримає ціни, але «вб'є» українських аграріїв. Інформаційне агентство УНІАН. 2023. URL: <https://www.unian.ua/economics/agro/vidsutnist-zernovogo-koridoru-strimaye-cini-ale-vb-ye-ukrajinskih-agrarijiv-ekspert-12363288.html>.

23. Недашківський В. Українське зерно розбрату: чому Польща, Словаччина й Угорщина знову вдалися до ембарго. І що робитиме з цим наша країна. *Finance.ua*. 2023. URL: <https://finance.ua/ua/goodtoknow/ukrainske-zerno-rozbratu>.

24. Качка Т. Країни ЄС готові розглянути запропоновані Україною зміни у правилах експорту зерна. *Укрінформ*. 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3764000-kraini-es-gotovi-rozglanuti-zaproponovani-ukrainou-zmini-u-pravilah-eksportu-zerna-kacka.html>.

25. Негрей М. В., Тараненко А. А., Костенко І. С. Аграрний сектор України в умовах війни: проблеми та перспективи. *Економіка та суспільство*. № 40. 2022. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-38>.

26. План відновлення України. Інформаційний портал «Відновлення України». 2022. URL: <https://recovery.gov.ua/>.

REFERENCES

1. Skopenko, N. S., Yevseeva-Severina, I. V., Kyrychenko, O. M. (2023). Problemi ta perspektivi rozvitku zovnishn'oeconomichnoï dijial'nosti Ukraïni v umovah vijni [Problems and prospects of the development of foreign economic activity of Ukraine in the conditions of war]. *Elektronnij zhurnal «Efektivna ekonomika»* [Electronic magazine "Efficient Economy"], no. 3. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.3.13>. Available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1270/1279>.

2. Negrej, M. V., Trofimceva, O. V. (2022). Analiz funkcionuvannja agrarnogo sektoru Ukraïni v umovah vijni. [Analysis of the functioning of the agrarian sector of Ukraine in the conditions of war]. *Visnik Harkiv'skogo nacional'nogo universitetu imeni V. N. Karazina serija «Ekonomichna»* [Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazin, "Economic" series], no. 102, pp. 49-56. Available at: <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2022-102-06>.

3. Trofimceva, O. (2022). Vijnja pokazala vazhlivist' agrosektoru. Jak uzjati novi visoti? [The war showed the importance of the agricultural sector. How to take new heights?]. *Interfaks Ukraïna* [Interfax Ukraine]. Available at: <https://interfax.com.ua/news/blog/839762.html>.

4. Osipova, L. (2022). Dinamika eksportu Ukraïni v umovah povnomasshtabnoï vijni: problemi ta mozhlivi shljahi ih usunennja v konteksti evrointegracïi [Ukraine's export dynamics in the conditions of a full-scale war: problems and possible ways to eliminate them in the context of European integration]. *Visnik Hmel'nic'kogo nacional'nogo universitetu* [Bulletin of the Khmelnytskyi National University], no. 6, vol. 2, pp. 50-54. Available at: [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6\(2\)-9](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6(2)-9).

5. Ostashko, T. O. (2022). Sil's'kogospodars'kij eksport Ukraïni v umovah vijni i shljahi jogo vidnovlennja [Agricultural export of Ukraine in war conditions and ways of its recovery]. *Ekonomika Ukraïni [Ukraine economy]*, no. 5, pp. 26-37. Available at: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.026>.
6. Kiïvs'ka shkola ekonomiki (KSE). Agrocentr. (2022). Zagal'ni zbitki vid vijni v sil's'komu gospodarstvi Ukraïni sjagnuli 4,3 mlrd dol. SShA [The total losses from the war in the agriculture of Ukraine reached 4.3 billion dollars USA]. Available at: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalni-zbitki-vid-vijni-v-sil'skomu-gospodarstvi-ukrayini-syagnuli-4-3-mlrd-dol-ssha-kse-agrotsentr/>.
7. Ukraïns'kij klub agrarnogo biznesu. (2023). Ukraïns'kij agroeksport: perspektivi, vikliki ta mozhlivosti [Ukrainian agricultural export: prospects, challenges and opportunities]. Available at: https://www.ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/ukrainskij_agroeksport_perspektivi_vikliki_ta_mozhlivosti#.
8. Prioriteti zabezpechennja stijkosti promislivosti j agrarnogo sektoru ekonomiki Ukraïni v umovah povnomasshtabnoï vijni: analit. dop. [Priorities for ensuring the stability of industry and the agricultural sector of the economy of Ukraine in the conditions of a full-scale war: analyst. add.] / [O. V. Sobkevich, A. V. Shevchenko, V. M. Rusan, L. A. Zhurakovs'ka]; za red. Ja. A. Zhalila. Kiïv: NISD, 2023. 49 p. Available at: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.04>.
9. Gerasimchuk, S. G. (2023). Zabezpechennja ekonomichnoï bezpeki ta stijkosti agrarnogo sektoru Ukraïni v umovah vijs'kovogo ta post-vijs'kovogo stanu [Ensuring the economic security and stability of the agrarian sector of Ukraine in the conditions of the military and post-military situation]. *Evropejs'kij naukovij zhurnal Ekonomichnih ta Finansovih innovacij [European Scientific Journal of Economic and Financial Innovations]*, no. 1(11), pp. 84-97. Available at: <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/183>.
10. Celi, G., Guarascio, D., Reljic, J., Simonazzi, A., & Zezza, F. (2022). The Asymmetric Impact of War: Resilience, Vulnerability and Implications for EU Policy. *Intereconomics*, no. 57(3), pp. 141-147.
11. Glauben, T., Svanidze, M., Götz, L. J., Prehn, S., Jaghdani, T. J., Djuric, I., & Kuhn, L. (2022). The war in Ukraine exposes supply tensions on global agricultural markets: Openness to global trade is needed to cope with the crisis. (no. 44e). *IAMO Policy Brief*.
12. Câmpeanu, V. (2022). The Effects Of The War In Ukraine – The Global Food Crisis Becomes More Real. *Euroinfo*, no. 6 (1), pp. 3-15.
13. Bause, M. (2022). Der Ukraine-Krieg und seine Folgen: Auswirkungen auf die agrarpolitische Debatte Informations.
14. Ghosh, N., & Bhowmick, S. (2022). Why India's food value-chain needs better risk management instruments amid Ukraine war.
15. Fiott, D. (2022). The Fog of War: Russia's War on Ukraine, European Defence Spending and Military Capabilities. *Intereconomics*, vol. 57 (3), pp. 152-156.
16. Oxford Analytica. (2022). Russian war aims and grain plans to fuel global crisis. *Emerald Expert Briefings*, (oxan-db).
17. Agrobiznes Ukraïni pid chas vijni [Agribusiness of Ukraine during the war]. *Infografichnij dovidnik 2021-2022 [Infographic guide 2021-2022]*. 33 p. Available at: <https://agribusinessinukraine.com/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2022/>.
18. Eksport z Ukraïni zernovih, zernobobovih ta boroshna [Export of grain, legumes and flour from Ukraine]. *Oficijnij sajt Ministerstva agrarnoi politiki ta prodovol'stva Ukraïni [Official website of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine]*. 2023. Available at: <https://minagro.gov.ua/investoram/monitoring-stanu-apk/eksport-z-ukrayini-zernovih-zernobobovih-ta-boroshna>.
19. U serpni Ukraïna vzhe eksportovala ponad 1,5 mln tonn zerna [In August, Ukraine already exported more than 1.5 million tons of grain]. *APK-Inform [APC-Inform]*. 2023. Available at: <https://www.apk-inform.com/uk/news/agroexport/1535973>.
20. Kirichenko, A. (2023). Agrarnij eksport z Ukraïni obvalivsja: eksperti rozpovili, shho zavdalo najbil'shoï shkodi [Agricultural exports from Ukraine collapsed: experts told what caused the most damage]. *Informacijne agentstvo UNIAN [UNIAN Information Agency]*. Available at: <https://www.unian.ua/economics/other/agrarni-novini-agrarniy-eksport-z-ukrajini-2023-obvalivsya-eksperti-12243429.html>.
21. Gordijchuk, D. (2023). Den' narodzhennja «zernovogo koridoru» i den' kincja. Jak Ukraïna znovu opinilasja v mors'kij blokadi ta chim ce zagrozhue [The birthday of the "grain corridor" and the day of its end. How Ukraine once again found itself in a sea blockade and what threatens it]. *Ekonomichna pravda [Economic truth]*. Available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/07/18/702321/>.
22. Bredihina, A. (2023). Vidsutnist' «zernovogo koridoru» strimae cini, ale «vb'e» Ukraïns'kih agrariïv [The absence of a "grain corridor" will restrain prices, but will "kill" Ukrainian farmers]. *Informacijne agentstvo UNIAN [UNIAN Information Agency]*. Available at: <https://www.unian.ua/economics/agro/vidsutnist-zernovogo-koridoru-strimaye-cini-ale-vb-ye-ukrajinskih-agrarijiv-ekspert-12363288.html>.
23. Nedashkivs'kij, V. (2023). Ukraïns'ke zerno rozbratu: chomu Pol'shha, Slovachchina j Ugorshhina znovu vдалиsja do embargo. I shho robitime z cim nasha kraïna [Ukrainian seed of discord: why Poland, Slovakia and Hungary again resorted to embargo. And what will our country do with it]. *Finance.ua [Finance.ua]*. Available at: <https://finance.ua/ua/goodtoknow/ukrainske-zerno-rozbratu>.
24. Kachka, T. (2023). Kraïni ES gotovi rozgljanuti zaproponovani Ukraïnoju zmini u pravilah eksportu zerna [EU countries are ready to consider the changes proposed by Ukraine in the rules of grain export]. *Ukrinform [Ukrinform]*. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3764000-kraini-es-gotovi-rozglanuti-zaproponovani-ukrainou-zmini-u-pravilah-eksportu-zerna-kacka.html>.
25. Negrej, M. V., Taranenko, A.A., Kostenko, I.S. (2022). Agrarnij sektor Ukraïni v umovah vijni: problemi ta perspektivi [The agricultural sector of Ukraine in the conditions of war: problems and prospects].

Ekonomika ta suspil'stvo [Economy and society], no. 40. Available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-38>.

26. Plan vidnovlennja Ukraïni [Ukraine recovery plan]. Informacijnij portal «Vidnovlennja Ukraïni» [Information portal «Recovery of Ukraine»]. 2022. Available at: <https://recovery.gov.ua/>.

Agricultural exports of Ukraine in the conditions of war

Pitel N.

The article is devoted to the study of the problems and challenges of agricultural exports of Ukraine in the conditions of war. It was determined that before the beginning of the full-scale invasion, the country occupied a leading position in the world production of major agricultural crops (sunflower, rapeseed, barley, corn, wheat, soybeans). A comprehensive assessment of Ukraine's export positions in the world was carried out and the countries most dependent on the import of Ukrainian grain were identified. The dynamics of the domestic export of cereals, legumes (with products of their processing) and flour for the period from 2020/2021 MR to August 2023/2024 MR have been analyzed.

The author has researched and systematized the problems of reducing the volume of export deliveries of Ukrainian grain to the world market. It is substantiated that part of the problems and challenges are macroeconomic in nature and complicate the development of the country's economy, distort market pricing mechanisms and reduce the competitiveness of domestic products. Among them is the risk of losing the country's reputation as a reliable supplier; loss of markets and trading partners; destruction of logistics and transport infrastructure; reduction of production volumes; change in

demand; limiting access to resources; devaluation of the national currency, etc.

A systematic analysis of the problems and challenges complicating agricultural export made it possible to single out the main ones: reduction in agricultural production volumes and loss of resource potential; limited financial resources; disruption of logistics chains. Special attention was paid to the problem of sea transportation, which before the beginning of the war provided about 95 % of agricultural exports.

The dynamics of Ukraine's export volumes within the framework of the "grain initiative" during 2022-2023 are analyzed. The role and significance of its implementation to mitigate the negative impact of Russia's military aggression on domestic agricultural exports is described. The reasons for the importance of sea transportation for Ukrainian exports have been determined: large volumes of supplies and their low cost. Emphasis is placed on the need to export by sea, even without the participation of Russia.

The author researched the measures implemented by the Ukrainian government to support agricultural production and export and justified the need to develop a set of measures to stabilize and further develop the industry and restore the export of agricultural products. Among them are the following: reduction of bureaucratic barriers; state support for the development of logistics infrastructure, optimization of taxation and lending; adaptation of agricultural production to EU requirements; increasing the quality and safety of products in accordance with international standards; technological development and digitalization; restoration and transition of the agricultural sector to sustainable production.

Key words: agricultural production, export, agricultural export, agricultural export problems, "grain initiative".

Copyright: Пітель Н.Я. © This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

ORCID iD:
Пітель Н.Я.

<https://orcid.org/0000-0002-5320-1522>